

Ahmed Refik ve “Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî” Adlı Eseri

Muhammet Kalkan*

Geliş Tarihi: 23/10/2020 | Kabul Tarihi: 03/11/2020

Özet

Son dönem Osmanlı tarihçilerinden olan ve ülkemizde popüler tarihçiliğin öncülerinden sayılan Ahmed Refik, telif ettiği eserlerle ve yaptığı ilmî çalışmalarla tarih bilimine zengin katkıları bulunan, ülkemizin önemli tarihçilerinden biridir. Tarihin muhtelif alt dallarında çalışmaları bulunan Ahmed Refik’in İslam Tarihi alanındaki tek eseri, dönemin padişahı II. Abdülhamid’e ithaf edilen *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî* adlı eseridir. Askerî okullarda eğitim aldıktan sonra askerî teşkilatın çeşitli kademelerinde görev yapmış olan Ahmed Refik’in bu tecrübelerine dayanarak yazdığı, Peygamber Efendimizin (s.a.v) komutanlığını, İslam ordusunun fiziksel ve manevî niteliklerini, harp usullerini ihtiva eden bu eseri, üzerine inceleme ve araştırmalar yapılacak öneme haizdir. Bu çalışmada hem ülkemizin önemli tarihçilerinden biri olan Ahmed Refik’in hayatını ele alma hem de etkisi yazıldığı dönemi aşan *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî* eserini kaynakları, muhtevası ve üslubu yönünden inceleyip tanıtarak akademik camiaya mütevazı bir katkı sunma amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Refik Altınay, Hz. Peygamber, Harp Usulleri, Gazavât.

* Arş. Gör., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Gaziantep. muhammet.kalkan@gibtu.edu.tr

Ahmed Refik And Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî And His Work

Abstract

Ahmed Refik, who is one of the late Ottoman historians and is considered one of the pioneers of popular historiography in our country, is one of the important historians of our country who has made rich contributions to the science of history through his copyrighted works and scientific works. Ahmed Refik's only work in the field of Islamic history, which has works in various sub-branches of history, is the Sultan of the period II. His work *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî*, dedicated to Abdulhamid. After studying in military schools, Ahmed Refik, who served in various levels of the military organization, wrote based on these experiences, our Prophet (s.a.v) this work, which contains his command, the physical and spiritual qualities of the Islamic army, the military procedures, has importance for examination and research. In this study, it is aimed to make a modest contribution to the academic community by examining and introducing the work *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî*, whose influence exceeds the period in which it was written, in terms of its sources, content and style.

Keywords: Ahmed Refik Altınay, Prophet, Warfare Procedures, Gazavât.

Giriş

Ahmed Refik Altınay, Osmanlı'nın son dönemine şahitlik eden, tarih ilmine zengin çalışmaları ile katkıda bulunan önemli bir tarihçidir. Askerî okullarda öğretmenlik yapan, Türk Tarih Encümeni azalığına layık görülen, Darülfünun Osmanlı Tarihi müderrisliği gibi önemli görevlerde bulunan Ahmed Refik'in tarih aşkı vefatına kadar sürmüştür. Tarihi, halkın seviyesinde anlatarak kendisindeki bu tarih aşkını insanlara bir nebze olsun kazandırmayı vazife edinmiştir. Böylelikle ülkemizde popüler tarihçiliğin kurucuları arasında zikredilmiştir.

Ahmed Refik Osmanlı'nın son dönemlerinde bir İslam Tarihi eseri kaleme almıştır. Peygamber Efendimizin (s.a.v) dört önemli gazâsını anlattığı *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî* eserini zor dönemlerden geçen Osmanlı ordusuna maneviyat katmak ve halka Peygamber Efendimiz (s.a.v) komutanlığındaki İslam ordusunu tüm yönleriyle anlatmak amacıyla yazmıştır. Peygamber Efendimizin (s.a.v) sözleriyle askerî eğitimin ve askerî teknik gelişmenin önemine dikkat çekilen eserde, Osmanlı ordusunun esasının Peygamber Efendimiz (s.a.v) dönemindeki İslam ordusuna dayandığını vurgulamaktadır.

Çalışmada, Ahmed Refik'in hayatı ve eserleri anlatıldıktan sonra *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî* eserinin kaynakları ele alınacaktır. Sonraki bölümde eserin muhtevası incelenecek, kitabın alt başlıklarını teşkil eden Peygamberimizin (s.a.v) Harp Usulleri, Bedir Gazâsı, Uhud Gazâsı, Hendek Gazâsı ve Huneyn Gazâsı bölümlerinde önemli noktalar, ayrıntılar ve üslup özellikleri değerlendirilecektir.

1. Ahmed Refik Altınay'ın Hayatı

Osmanlı'nın son dönem tarihçilerinden Ahmed Refik Altınay, 1880 yılında İstanbul'un Beşiktaş ilçesinin Valide Çeşme semtinde dünyaya gelmiştir. Ahmed Refik Efendi'nin babası Ürgüplü Ahmed Ağa'dır. Ailesi Ürgüp'te Gürlükçüoğulları adıyla tanınmaktaydı.

Ahmed Refik, Sultan Abdülmecit döneminde ailesiyle Ürgüp'ten İstanbul'a gelmiştir. Babası, Sultan Abdülaziz'in vekilharçlığı görevinde bulunmuştur. İlköğrenimini Beşiktaş'ta bulunan Vişnezâde Sıbyan Mektebi'nde tamamlayan Ahmed Refik, daha sonra Beşiktaş Askerî Rüştîyesi ve Kuleli Askerî İdadisi'nden mezun oldu. 1898 yılında Mekteb-i Harbiyye'den birincilikle mezun oldu. Askerî okullarda uzun yıllar Coğrafya ve Fransızca öğretmenliği yaptı.¹ 1907'de yüzbaşı rütbesine yükselen Ahmed Refik, bir yıl sonra Harp okulu tarih öğretmenliğinde görev yaptı. 1909 yılında Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Cerîde Şubesi'nde görev aldı. Askerî konularda makaleler yazdığı Askerî Mecmua'nın yayımına nezaret etti. Aynı yıl kurulan o zamanki adı "Tarih-i Osmânî Encümeni" olan Türk Tarih Encümeni azalığına layık görülmüştür.² Balkan Savaşı sırasında Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye tarafından asıl mesleği olan "Sansür Umum Müfettişliği" görevine getirildi. Savaş bittikten sonra sağlık sorunları gerekçesiyle kendi isteğiyle askerlikten emekli oldu.³

1913 yılında bazı medreselerde, I. Dünya Savaşı çıkana kadar tarih muallimliği yapmıştır. I. Dünya Savaşı çıkınca yüzbaşı rütbesi ile tekrar orduya çağrılmış ve Sansür Genel Müfettişliği emrine verilmiştir.⁴ Mısır'ı konu alan bir makalesinde, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerini ortaya koymasına nedeniyle Mısırlı olan Sadrazam Said Halim Paşa'nın tepkisini çekti. Ahmed Refik, mezkûr yazısının ardından Sadrazam Said Halim Paşa'nın gadrine uğrayarak bir nevi sürgün görevi olan arpa saman memuriyeti ile Orta Anadolu'ya gönderilmiştir. Bir süre Ulukışla, Nevşehir ve Ürgüp civarında bulunarak hemşehrisi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa

¹ Abdülkadir Özcan, "Ahmed Refik Altınay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 120; Oğuz Aydoğan, *Ahmet Refik Altınay Hayatı ve Sanat Tarihi Çalışmaları*, 2006, 5.

² Muzaffer Gökman, *Tarihi Sevdiren Adam: A.R Altınay*, Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1978), 133-135; Özcan, "Ahmed Refik Altınay", 2: 120.

³ Reşat Ekrem Koçu, *Ahmet Refik: Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları*, Baskı (İstanbul: Suhulet Kitabevi, 1938), 8.

⁴ Özcan, "Ahmed Refik Altınay", 2: 120.

hakkında araştırmalarda bulunmuştur.⁵ Ardından Ahmed Refik, 1915’te Eskişehir Askerî Sevk Komisyonu başkanlığına getirilmiştir. Çok geçmeden geçirdiği şiddetli hastalıklardan dolayı Enver Paşa’nın aracılığı ile İstanbul’a gitmesi sağlanmıştır.⁶ I. Dünya Savaşı sonlarında Ermeni etelerinin Doğu Anadolu’da yaptığı iddia edilen katliam ile ilgili olarak Alman Vays ve Avusturyalı Dr. İştayn gibi yazarlardan oluşan bir heyete başkanlık etmek üzere, 17 Nisan-20 Mayıs tarihleri arasında⁷ Doğu Anadolu’ya gönderilmiş; Batum, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerini dolaşarak Ermeni çetelerinin eylemleri hakkında incelemelerde bulunmuştur. Bunun yanında kendisinin bu gezi esnasında tuttuğu notlar, Osmanlı Devleti tarafından telgraflar aracılığıyla Avrupa’ya duyurulmuştur.⁸ Yaptığı bu incelemeleri daha sonra *İki Komite İki Kıtıl (İstanbul 1919)* ve *Kafkas Yollarında; Hâtıralar ve Tahassüsler (İstanbul 1919)* adlı kitaplarda toplamıştır.⁹

1918 yılında İstanbul Darülfünunu Osmanlı Tarihi müderrisliğine tayin olunmuştur. Darülfünundaki görevi devam ederken 1925 yılında Abdurrahman şeref Bey’in ölümlüyle boşalan Tarih Encümeni Başkanlığına seçilmiştir.¹⁰

1933 yılında, ‘‘Üniversite Reformu’’ kapsamında yapılan değişiklikler neticesinde Ahmed Refik, Osmanlı Tarihi Kürsüsündeki müderrislik görevinden alınmıştır. Türk Tarih Cemiyeti’nin kurulmasıyla da Tarih Encümeni Başkanlığından ayrılmak durumunda kalmıştır. Bunların ardından geçimini Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri ile Millî Mecmua ve Hayat mecmuasında yazdığı yazılarla

⁵ Aydoğan, *Ahmet Refik Altınay Hayatı ve Sanat Tarihi alışmaları*, 7.

⁶ Gökman, *Tarihi Sevdiren Adam: Ahmet Refik Altınay*, 17.

⁷ A.R.Altınay, *Kafkas Yollarında; Hatıralar, Tahassüsler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. 1981. (Haz. Y. Zeyrek\Önsöz)

⁸ Mükrimin Halil, ‘‘Müverrih Ahmet Refik Bey’’, *Milli Mecmua*, 39 (15.06.1341[1925]): 235-237.

⁹ Özcan, ‘‘Ahmed Refik Altınay’’, 2: 120.

¹⁰ M. Halit Bayrı, ‘‘Müverrih Ahmet Refik’’, *Yeni Türk Mecmuası*, 59/5 (Kasım 1937): 1187.

sağlamaya çalıştı. Geçim sıkıntıları ile mücadelesi onu kütüphanesindeki kitapları ve evindeki tabloları satmaya sevk etmiştir. Bu olumsuz şartlar altında hastalığa yakalanan tarihçi, çok sevdiği Büyükkada'da hiç tanınmamış biri gibi yalnız başına 10 Ekim 1937'de vefat etmiş, Büyükkada Tepeköy mezarlığına defnedilmiştir.¹¹

Ahmed Refik, Enver Paşa'nın teşvikiyle ilk kez Hazîne-i Evrâk'a (Arşiv) girerek Osmanlı belgelerini inceleme olanağı bulmuş, asıl ilmî çalışmalarına ise 1915'te Anadolu'dan İstanbul'a dönmesiyle başlamıştır. Önemli belgeleri ihtiva eden *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı 961-1000* (İstanbul 1933, 2. bs., On altıncı Asırda İstanbul Hayatı, 1935); *Memâlik-i Osmâniyye'de Kral Rakoczi ve Tevâbii 1109-1154* (İstanbul 1333); *Osmanlılar ve Büyük Frederik 1133-1179* (İstanbul 1333); *Türkiye'de Mülteciler Meselesi* (İstanbul 1926); *Anadolu'da Türk Aşiretleri 966-1200* (İstanbul 1930); *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı 1100-1200* (İstanbul 1930); *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri 967-1200* (İstanbul 1931); *Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı 1000-1100* (İstanbul 1931); *Hicrî On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı 1200-1255* (İstanbul 1932); *On Altıncı Asırda Râfizilik ve Bektaşîlik* (İstanbul 1932); *Türk Hizmetinde Kral Tököli İmre 1683-1705* (İstanbul 1932) adlı eserler buradaki yoğun çalışmalarının kıymete haiz mahsulüdür.¹²

1935 yılında Ahmed Refik'e, belgelere dayanarak hazırladığı *Türk İdaresinde Bulgaristan* adlı eseriyle Bulgar Akademisi tarafından nişan ve madalya ile taltif edilmiş ve haber tüm gazetelerde yayınlanmıştır. Onun tarihçiliğinin değerini ortaya koyan bir başka eser olan *Memâlik-i Osmaniyye'de Demirbaş Şarl* eseri de büyük takdirle karşılanmış, İsveç Hükümeti tarafından ödüllendirilmiştir.¹³

¹¹ N. Sakaoğlu, "A.Refik Altınay", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I. (İstanbul 1993): 219; Özcan, "Ahmed Refik Altınay", 2: 120; Aydoğan, "Ahmet Refik Altınay Hayatı ve Sanat Tarihi Çalışmaları", 14.

¹² Özcan, "Ahmed Refik Altınay", 2: 121.

¹³ Halil İnalçık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2/7 (2006): 8.

İlmî mahiyetteki makalelerini Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası ve Türkiyat Mecmuası’nda neşreden Ahmed Refik, tarihî konuları halkın seviyesine indirirken gerçeği tahrif etmemeye azamî gayret göstermiştir. Özcan’a göre Ahmed Refik, ülkemizde eski tarihçiliğin son, modern tarihçiliğin ilk, popüler tarihçiliğin ise en iyi temsilcisidir.¹⁴

Çocuklar için tarih kitapları ile okul kitapları yazan, Fransızcadan da bazı tercümeleyen Ahmed Refik, ayrıca *Silâhdar Târîhi*, *Târîh-i Gilmânî ile Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*’nin dokuzuncu ve onuncu ciltlerini de yayımlamıştır. Neşeli bir mizaca sahip olan Ahmed Refik’in birçoğu bestelenmiş olan şiirleri *Gönül* (1932) adlı kitapta toplanmıştır. Bunların yanı sıra Ahmed Refik, Bektaşîliğe intisap etmiş, Bektaşî geleneğinin izlerini taşıyan nefeslerinde adını, usule uyarak gizlemiştir.¹⁵

2. “Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî” Eserinin Kaynakları

Müellifin İslam ordusunun savaş usulleri ve savaş hukukunun Kur’an ayetlerine ve Peygamber Efendimizin (s.a.v) hadîs-i şeriflerine dayandığını ispat etmek gayesinden dolayı, eserin başlıca kaynaklarını Kur’an-ı Kerîm ayetleri ve Peygamber Efendimizin (s.a.v) hadîs-i şerifleri teşkil etmektedir.

Eserin kaleme alınışında en çok kullanılan kaynaklardan biri ise tarihçi Esad Efendi tarafından tercüme edilen *el-Kevkebü’l-Mes’ûd fî Kevkebeti’l-Cünûd* adlı eserdir. Bu eserin aslı, II. Mahmud devrinde İbnü’l-Annâbî (1775-1851) tarafından telif edilen ve “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye” ordusuna bir hareket rehberi olması amaçlanan eserdir. Aynı zamanda Osmanlı ordusunun Peygamber Efendimiz (s.a.v) dönemindeki İslam ordusunu esas aldığı belirtilmesi açısından da Ahmed Refik’in Gazavât eseriyle muhteva yönünden

¹⁴ Özcan, “Ahmed Refik Altınay”, 2: 121;

¹⁵ Özcan, “Ahmed Refik Altınay”, 2: 121; B.N. Dedeşaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, (İstanbul: Ardiç Yayınları, 1999): 46-47.

benzerlik göstermektedir.¹⁶ Yine Osmanlı'da cihadın faziletlerini konu edinen ve hicri 988 yılında *Fusûl-i Erbaîn fi Usûl-i Cihâdi'd-dîn* ismiyle yazılıp *Fezâilü'l-Cihâd*¹⁷ adıyla meşhur olmuş eser ile hicri 1245 yılında yayınlanan *Fi Emri'l-Cihâd* eseri Ahmed Refik'in yararlandığı kaynaklardır.¹⁸

Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö. 1895) meşhur eseri *Kıyas-ı Enbiya* muhtelif bölümlerde faydalanılan eserlerden birisidir.¹⁹

Diyarbakırlı Said Paşa'nın (ö. 1981), hicri 1304-1306 yılları arasında basılan yaratılıştan itibaren genel bir tarih eseri olan *Mir'âtü'l-İber* adlı eserinden çokça istifade edilmiştir.²⁰

Yine hicri 1295 yılında Mustafa Hilmi tarafından telif edilen *Düstûru'l-Mücâhidîn*,²¹ Mehmed Emin Vahid Paşa'nın (ö. 1828) *Minhâc-ı Rumât*,²² Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin (ö. 1202/1787) *Ricâlü'l-Bedr*²³ eserleri kaynaklar arasındadır. İbrahim el-Halebî'nin *Nazmü's-sîre* eserinin Mütercim Asım Efendi (ö.1819) tarafından yapılan tercümesi *Terceme-i Siyer-i Halebî* eseri de yararlanılan kaynaklar arasındadır.²⁴

¹⁶ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 64. bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 24, 27, 29, 35, 43, 45, 47, 54, 79, 84, 121, 140.

¹⁷ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 64. bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 24, 29, 34, 41, 45, 50, 52, 54, 79.

¹⁸ Bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 24, 29, 41, 45, 59.

¹⁹ Bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 31, 81, 89.

²⁰ İdris Kadioğlu, "Said Paşa, Diyarbakırlı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2: 450-451, Bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 23, 75, 77, 89, 114, 121, 125, 127, 148, 154, 158, 160.

²¹ Bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 27.

²² Atilla Çetin, "Mehmed Emin Vahid Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 468. bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 43, 125.

²³ Bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 81, 83, 84.

²⁴ Bk. Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 110.

3. ‘‘Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî’’ Eseri

Ahmed Refik, eserin giriş kısmında eseri telif etme amacına dair Şu açıklamayı yapmıştır:

‘‘Mefâhir-i Askeriyye Sahîfeleri’’ umumi ismi altında yazmaya cesaret ettiğim eserler külliyyatının gurur duyulacak Őerefli bir önsözü sayılan Şu naiz eserin yazılıp düzenlenmesine cesaret ettim. Maksadım; Őanlı ve Őerefli ordumuzun eŐsiz, Őeđkin faziletlerini teşkil eden mukaddes hakikatleri meydana çıkarmak ve ortaya koymaktır. Hz. Muhammed’in (s.a.v) savaş usullerini, harp taktiğini bütün kutsî kurallarıyla, mübarek gazalarının yüce bölümlerini bütün meziyetleriyle toplayıp bir araya getirmek ve asrın Őeđkin Padişahı’na bir kulluk hizmetinde bulunmaktadır.’’²⁵ Ahmed Refik’in, sözlerinde açıkça beyan ettiği gibi bu eserini Sultan Abdülhamid’e ithaf etmesi eser hakkında önem arz eden noktalardan biridir.

Ahmed Refik’in *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî* eserinde Peygamberimizin (s.a.v) harp usulü geniş bir biçimde ele alındıktan sonra dört gazâsını anlatmaktadır. Bedir, Uhud, Hendek ve Peygamber Efendimiz (s.a.v) tarafından en son gerçekleştirilen meydan savaşı olan Huneyn Gazâsı eserin ana konularını oluŐurmaktadır.

Ahmed Refik’e göre savaŐta zafer kazanmak ancak iki kuvvetin varlığıyla mümkün olur. Ahmed Refik bu olguyu Şu Şekilde izah etmektedir: *‘‘Bunlardan birincisi maddî kuvvet, diğerisi ise manevî kuvvettir. Maddî kuvvet iki hasım devletin ikisinde aynı mükemmellikte bulunabilir. Çünkü zamanın fen ve teknik ilerleyiŐinden her devlet istifade eder. Hâlbuki manevî kuvvet böyle değildir, o her milletin yaratılıŐ esasında gizlidir. Yani zafere ulaŐmada maddi kuvvetin manevî kuvvetle desteklenmesi olmazsa olmazdır. Askerî faziletler dinin mukaddes hisleriyle de uyum sağladığı takdirde harpte en ulvî, en sağlam zafer vasıtasını vücuda getirir. Bu zafer vasıtası Osmanlı*

²⁵ Ahmed Refik Altınay, *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî*, Kitabhane-i Askerî, İstanbul, 1937.

*ordusunda ziyadesi ile mevcuttur.*²⁶ Sözcüklerinden de anlaşılacağı üzere Ahmed Refik, bir harpte maneviyatın zafer konusunda mihenk taşı görevi gördüğünü Peygamberimiz (s.a.v) döneminden hareketle anlattıktan sonra Osmanlı ordusunun da bu meziyetlerle mücehhez olduğunu eserinde vurgulayacağına dair ipucunu mukaddime kısmında verir.

Kitabın ilk bölümü olan “Peygamber’in Harp Usulü” başlıklı bölüm, Peygamberimiz (s.a.v) dönemindeki İslam ordusunun cihad yolundaki usul ve kaidelerinin Kur’an’ın ayetlerine göre belirlendiğini vurgulayarak başlamaktadır. Bu nedenle İslam ordusunun, dinin hükümlerine büyük bir gayretle uyarak Peygamberimizin (s.a.v) emir ve tavsiyelerine bağlı kaldığı zikredilmiştir.²⁷

Bu bölümde cihadın kaideleri ve gerekli ahlak ölçüleri ayetler ve hadîs-i şerifler aracılığı ile ortaya konulmuştur. İtaat, Allah yolunda cihad sevgisi, cesaret, sancağa muhabbet, sadakat ve şehitlik arzusunun önemi zikredilmiştir. Ardından Efendimizin (s.a.v) “Rabbin rızasını kazanmak ve Allah’ın birliğine imanı yüceltmek maksadıyla cihad yaptığı veya herhangi bir bölgeye asker gönderdikleri zaman görev verdikleri başkumandana itaat etmekle kazanılacak olan büyük sevabın gazâ yolunda kazanılacak sevapla aynı olduğunu” beyan ettiği hadîs-i şerifi nakletmiştir. Böylelikle Efendimiz (s.a.v) döneminden örnekle başkumandana itaatin önemi vurgulanmakta ve o dönemki İslam ordusunun muzafferiyetinin bir sebebinin bu olduğuna işaret edilmektedir.²⁸

Bu bölümde Ahmed Refik, Mute Savaşı’ndan cesaret ve kahramanlık kesitleri sunmuştur. Bu savaşı anlatırken özellikle Cafer b. Ebî Talib’den (r.a) cesareti ve kahramanlığı ile söz etmiş, şehit düştüğü zaman Peygamber Efendimiz (s.a.v) Cafer’in (r.a) hanımına haberi bizzat iletmiş, hüznü ailesi ile birlikte ağlayarak üzüntülerine

²⁶ Ahmed Refik, *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî*, Sad. Yaşar Çalışkan (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014): 7

²⁷ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 26-27.

²⁸ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 28.

ortak olmuştur. Cafer b. Ebî Tâlib’in (r.a) kahramanlığı etkileyici bir şekilde anlatılırken ayrıca Peygamber Efendimizin (s.a.v) bir komutan olarak askerlerine nasıl yaklaştığı gözler önüne serilmiştir.²⁹

Ahmed Refik, Hz. Peygamber’in (s.a.v) harp usullerinden söz ederken savaşın teknik ve taktik unsurlarını göz ardı etmemiş, gerekli teçhizatın temininin önemine vurgu yapmıştır. Uhud Gazâsı’nda Sa’d b. Vakkas’ın (r.a) isabetli ok atışlarını ‘‘Ok at ya Sa’d, anam babam sana fedâ olsun.’’ (Buhârî, Fezâil-ü Ashabı’n-nebî, 15) sözleriyle takdir ettiğini zikreden Ahmed Refik, Hz. Peygamber’in (s.a.v) bu yaklaşımından hareketle yaşadığı dönem için askerî eğitim sırasında atış tekniğine önem verilmesi gerektiği mesajını vermiştir.³⁰

‘‘Bir kimsenin ayakları Allah yolunda cihad uğrunda bir saat tozlanırsa o ayaklara cehennem ateşi haramdır.’’ (Tirmizi, Fezâilü’l-cihad, 7) ve ‘‘Allah yolunda Müslümanın üzerinde dolaşan toz ile cehennemin dumanı bir araya gelmez.’’ (Tirmizi, Fezâilü’l-cihad, 8) hadîs-i şeriflerince askerî yürüyüşün dahi dini ve mukaddes vazifelerden biri sayıldığını belirtmiştir.³¹

Harpte keşif kuvvetleri ve öncü birliklerinin önemine Bedir Savaşı’ndan evvel Hz. Ali (r.a), Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a) ve Zübeyr b. Avvâm (r.a), Uhud Savaşı’ndan evvel de Hubâb b. Münzir’in (r.a) keşif vazifesine tayin edilişlerini anlatarak dikkat çekmiştir.³²

Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve ashabının gazâlarda yaşadıkları zorlukları ve gösterdikleri fedakârlıkları belirtmek adına ordunun su ve yiyecek tedarikiyle alakalı durumlar anlatılmış, bazen harpte iken ordunun yokluk hâlinde günde bir veya yarım hurma ile idare ettikleri aktarılmıştır.³³

²⁹ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 37-38.

³⁰ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 42.

³¹ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 47.

³² Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 48.

³³ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 51.

Ahmed Refik, İslam ordusunun harp zamanında önem verdiği konuları sıralarken ordugâh merkezi etrafında devriye vazifesinin yapıldığından ve Rasul'ün (s.a.v) karargâhının etrafında nöbetleşe teftiş birimlerinin oluşturulduğundan bahsetmiştir. Nöbet vazifesinden söz ederken nöbetin İslam ordusunda ulvî bir yeri olduğuna şu hadîs-i şeriflerle dikkat çekmiştir: “İçinizden birinin Allah yolunda düşman karşısında az durup çok beklemesi (nöbet tutması) ailesi içinde altmış sene namaz kılmasından hayırlıdır.” (İbn Mace, Cihad, 2770) “Allah yolunda bir gün nöbet bekleyen bir ayı oruç ve namazla geçirme ecrini kazanır.” (Müslim, İmâre, 163) “Din ve devletin muhafazası için nöbet tutarken hayatını kaybeden şehit olur.” (Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 2) Ahmed Refik, Rasulullah'ın (s.a.v) bu öğütleri yalnızca serdetmekle kalmayıp bizzat bu vazifeyi kendilerinin de Hendek Gazâsı'nda tatbik ettiğine dikkatleri çekmiştir.³⁴

Bölümün sonunda, Kur'an'ın hükümleri ışığında Hz. Peygamber'in (s.a.v) belirlediği savaş usul ve yöntemlerinin Osmanlı'da da uygulandığı, böylelikle Osmanlı ordusunun muzaffer olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı'nın ordu düzeni ve harp usulleri konusunda Efendimizi (s.a.v) rehber edinişinin sayısız örneği olduğunu belirterek bunlardan başlıca olanlarını zikretmiştir. Ahmed Refik'e göre Bursa şehrinin fethi, Mekke-i Mükerrreme'nin fethi esnasında kullanılan aynı yöntemle gerçekleşmiş, diğer gazâlarda da Hz. Peygamber'in (s.a.v) geri çekilmelerle düşmanı yanıltması, başka bir ordu ile savaşıyor gibi yaparak asıl hedefini sır gibi gizli tutması gibi harp taktikleri Osmanlı tarafından da uygulanmıştır. Yine Fatih Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'un fethi için kullandığı seyyar ve hareketli savaş kulelerinin Peygamber Efendimizin (s.a.v) döneminde inşa edilen siperli kulelere benzediği belirtilmiştir. Son olarak Ahmed Refik, mevzuyu yaşadığı dönemle bağdaştırarak verdiği örnekleri hitama erdirmektedir:

³⁴ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 52.

‘‘Gazi Sultan II. Mahmud Han devrinde kurulan şimdiki ordumuzun esasını teşkil eden Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye: ‘‘Muhammed’in Kahraman Askerleri’ne’’ hareket rehberi olmak üzere bir kitap tercüme ettirilir. Meşhur tarihçi Esad Efendi tarafından tercüme edilen ‘‘Kevkebü’l-Mes’ûd fî Kevkebeti’l-Cünûd’’ ismindeki bu eser Hz. Peygamber’in (s.a.v) harp usullerinin yeni kurulan ordunun savaş usullerine esas alındığını pek güzel ispat eder. Dolayısı ile Hz. Peygamber’in (s.a.v) savaş usulleri Osmanlılarda savaş şeklinin sağlam temeli ve Osmanlı’nın faziletlerinin en güzel ve kuvvetli direğidir.’’³⁵ sözleriyle Ahmed Refik’in, aynı zamanda eserinde kaynak olarak da müracaat ettiği II. Mahmud devrinde tercüme edilen mezkûr eserden etkilendiği, üslup yönüyle farklı olsa da muhteva olarak benzer nitelikler taşıdığı görülmektedir.

Eserinde İslam ordusunun manevî kuvvetini belirtmeyi gayelerinden biri edinen Ahmed Refik, Bedir Savaşı öncesinde Rasulullah’ın (s.a.v) ashabla istişaresinde Hz. Ebû Bekir (r.a), Hz. Ömer (r.a), Hz. Mikdâd b. Esved (r.a) ve Sa’d b. Muaz’ın (r.a) teslimiyet ve Rasulullah’a (s.a.v) tereddütsüz itaatlerini zikretmiştir.³⁶ Sonrasında harp usulleri kısmında önemine dikkat çektiği keşif birliklerinin, bu gazânın öncesinde Hz. Ali (r.a), Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a) ve Zübeyr b. Avvam’dan (r.a) müteşekkil bir birlikle Kureyş müşriklerine karşı işlevsel kılınması yer almıştır.³⁷

Bedir Gazâsı bölümünde ordunun savaş esnasında saf düzeninden, savaş usulüne riayetinden ve komutana itaatinden söz edilmektedir. Savaş usulüne göre mübareze yapılması beklenirken müşriklerden birisinin komutanından emir almaksızın Müslüman ordusunun mücahidlerine ok fırlatmasını, müşriklerin savaş usulüne uymaması ve komutanlarına itaatsizlikleri noktasını dile getirmiştir. Ayrıca İslam ordusunun mücahidlerinin savaş usulüne uymaya ve

³⁵ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 64.

³⁶ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 54.

³⁷ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 75-76.

komutanlarına itaat etmeye çok önem verdiklerini bu somut örnekle belirtmiştir.³⁸

Ahmed Refik, Bedir Gazâsı bölümünü nihayete erdirirken Hz. Peygamber'in (s.a.v) manevî destek ve mucizelerinin yanında, Hz. Ali (r.a), Hz. Hamza (r.a) başta olmak üzere ashabin kahramanlıklarını anlatmıştır. Ayrıca harp öncesi gönderilen keşif birliklerinin, tâbiye adı verilen ordu düzeninin, hücum ve taarruzlara karşı sezgi ve öngörünün zaferi kazanmadaki önemini vurgulamıştır.³⁹

Uhud Gazâsı bölümünde de başta Hz. Hamza (r.a) gibi sahabelerin kahramanlıkları öne çıkarılmış, Rasulullah'a (s.a.v) itaat ve fedakârlık noktasında Abdullâh b. Cüd'an (r.a) methedilmiştir. İslam ordusunun savaş tertibi ve dizilişinin öneminin ortaya tekrar çıktığı belirtilmiş ve İslam ordusunun bu gazâyla savaş konusunda tâlim ve terbiyesini arttırarak müstakbel zaferlere daha güçlü ilerlediğine değinilmiştir.⁴⁰

Hendek Gazâsı bölümünde Ahmed Refik, Efendimizin (s.a.v) ashabıyla yaptığı istişare sonucu Selmân-ı Fârisî'nin (r.a) görüşünde karar kılarak hendek kazılmasını istediği hatırlatılmıştır.⁴¹ Böylece Efendimizin (s.a.v) gazâlarda komutan-asker istişaresine verdiği önem bir kez daha ortaya çıkmıştır. Hendek kazmada gerekli araç ve gerecin yeterli olmamasından dolayı bu aletlerin bazı Yahudi kabilelerinden temin edildiği ayrıntısı zikredilmiştir.⁴² Bu gazâda Efendimizin (s.a.v) gecenin ve kış ayının zorlu şartları altında nöbet vazifesini icra etmesinin, nöbetin ne kadar ulvî bir vazife olduğunu gösterdiğine dikkat çekilmiştir.⁴³

Ahmed Refik'e göre Hendek Gazâsı'nın önem verilmesi gereken ayrı bir yönü de süvarilerin taarruzlarına engel olmak adına

³⁸ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 83.

³⁹ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 97-98.

⁴⁰ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 133-134.

⁴¹ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 139.

⁴² Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 139.

⁴³ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 144.

Medîne'nin kuzeydoğusuna inşa edilen istihkâmların İslam harp tarihinde bir ilk ve yenilik teşkil etmesidir.⁴⁴ Hendek Gazâsı neticeleri ile ilgili Ahmed Refik önemli tespitler yapmıştır. Yazarın değerlendirmesine göre Hendek Gazâsı neticeleri şöyledir: Bu savaşla evvelden beri İslam ordusuna saldırma fırsatı kollayan Kureyş topluluğu ile müşrik kabileler, Müslümanların cesaret, fedakârlık, askerî fazilet ve dini gayretleri ile karşılaştılar. Böylece bu savaştan sonra İslam ordusundan büsbütün çekinerek artık savunma hâline geçmeyi kabullenmek zorunda kaldılar. Çünkü Hendek Gazâsı'nda müşrik kabilelerin hemen hepsi birleşerek İslam ordusuna karşı hareket etmesine rağmen hiçbir sonuç elde edemeden geri dönmüşlerdir. Bunun sonucunda müşriklerin İslam ordusu hakkında geleceğe yönelik planları da yerle bir olmuştur. Ahmed Refik'in Hendek Gazâsı hakkında dikkat çektiği başka bir netice ise bu gazâyla Peygamber Efendimizin (s.a.v) ordusunun büyüklük ve kuvveti tasdik edilmiş, gelecekteki kutlu zaferlerin müjdesi verilmiştir.⁴⁵

Huneyn Gazâsı bölümünde Hevâzin kabilesinin İslam ordusu karşısında oluşturduğu ittifak, bunun üzerine Peygamber Efendimizin (s.a.v) hazırlıkları, İslam ordusunun Mekke-i Mükerreme'den Huneyn'e hareketi ve iki ordunun askerî durumları gibi başlıca konular ele alınmıştır. İslam ordusunun oluşturduğu güçlü birliğin Müslümanlarda övünç hissi oluşturması neticesinde Peygamber Efendimizin (s.a.v) bu duruma üzüldüğüne yer verilmiştir. Bu nevi bir gururlanmanın, güçlü ordunun daha zayıf bir orduya mağlup olmasına yol açacağı görüldüğü bir harp olmasından da söz edilmiştir. Gazâ süreci anlatılırken, gazânın ilk kısmında görülen düşman üstünlüğünün Müslümanlarda kısmî tereddütlere yol açtığı belirtilmiştir. Ancak gazânın sonraki safhasında, Rasulullah'ın (s.a.v) atını düşman saflarına sürerek büyük bir kahramanlıkla öncü

⁴⁴ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 152.

⁴⁵ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 154.

olmasıyla, Müslümanların toparlanmalarını sağlaması, ardından daha güçlü taarruzlarla da zaferin nasıl elde edildiği anlatılmıştır.⁴⁶

Sonuç

1880-1937 yılları arasında yaşamış olan Ahmed Refik (Altınay), Osmanlı'nın son dönemi tarihçilerinden biri olma vasfının yanında modern tarihçiliğin ilk temsilcilerinden biri, popüler tarihçiliğin ise en önemli temsilcilerindendir. Bunun yanında tarih biliminde önemli çalışmalara imza atması ve pek çok eser telif etmesi nedeniyle hayatı hakkında pek çok çalışma yapılmıştır.

Ülkemizde popüler tarihçiliğin öncüsü olmasının gereği olarak tarihi, halkın seviyesinde anlatmış bunu yaparken de hakikati tahrif etmemeye azami gayret gösterdiği ifade edilmiştir. Bu minvaldeki eserlerinden biri olan *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî* adlı eseriyle de hedef kitlesi olan halka Peygamber Efendimizin (s.a.v) gazalarını anlatmıştır. Eser telif edilirken ilk dönem siyer kaynaklarından değil, amaç ve muhteva bakımından benzerlikler taşıdığı yakın dönem siyer kaynaklarından yararlanılmıştır.

Bu çalışmaya konu olan eser ele aldığı dört gazanın gelişiminden sonuna kadarki aşamaları ihtiva etmektedir. Her gazâyâ özel krokilere yer vermesi, gazâların gelişimi hakkında anlatılanları daha anlaşılır kılma adına faydalı olmuştur. Ancak eserde yer alan ayet-i kerîmelerin sûre ve numaralarının, hadîs-i şeriflerin ise kaynaklarının belirtilmemiş olması eserin eksik bir yönüdür. İslam ordusunun teknik özellikleri, askerlerin sayısı, harp usulleri, Peygamber Efendimizin (s.a.v) ve ashabının fedakârlık ve kahramanlıkları, ordunun taşıdığı unsurlar açık, sade ve hissî bir üslupla ele alınmıştır. Osmanlı askerine maneviyat sağlama, cihat aşkını aşılama ve komutana itaati üst düzeyde tutma gibi amaçlara hizmet eden bu eserde, harp usulleri ve ordunun maneviyatı noktasında Peygamber Efendimizin (s.a.v) komutanlık ettiği İslam

⁴⁶ Ahmed Refik, *Sadeleştirilmiş Gazavât*, 157-163.

ordusu esas alınmıştır. Eser aynı zamanda halka Peygamber Efendimizi (s.a.v), ashabını ve cihadı sevdirmeyi amaç edinmiştir. Bu amaç çerçevesinde, ele alınan eserin hacmi geniş tutulmayıp yalın ve öz bir anlatım tercih edilmiştir.

Günümüzde de istifade edebileceğimiz bu eserde zaferin, maddi ve manevi kuvvetin varlığıyla mümkün olduğu ifade edilerek ‘‘manevi kuvvet’’e dikkat çekilmiştir. Bu yönüyle eser gerek Osmanlı ordusuna gerekse okunduğu her dönem muhatabına Peygamber Efendimizin (s.a.v) komutanlığını, İslam ordusunu, İslam’da savaş hukukunu, harp usullerini, dört önemli gazâyâ dair önemli bilgileri hissî bir anlatımla sunmuştur.

Kaynakça

Altınay, Ahmed Refik. *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî*, 1.Baskı. İstanbul: Kitabhane-i Askerî, 1937.

Altınay, Ahmed Refik. *Sadeleştirilmiş Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî*. sad. Yaşar Çalışkan. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1.Baskı, 2014.

Altınay, Ahmed Refik. *Kafkas Yollarında; Hatıralar, Tahassüsler*. haz. Yunus Zeyrek. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, 1981.

Aydoğan, Oğuz. *Ahmet Refik Altınay Hayatı ve Sanat Tarihi Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Dedebaba, B. Noyan. *Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevîlik*. 1.Baskı. İstanbul: Ardıç Yayınları, 1999.

Çetin, Atilla. ‘‘Mehmed Emin Vahîd Paşa’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 468. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Gökman, Muzaffer. *Tarihi Sevdiren Adam: A.R Altınay*. 1.Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.

İnalçık, Halil. “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 2/7 (2006): 1-44.

Kadioğlu, İdris. “Said Paşa, Diyarbekirli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Gözden Geçirilmiş 3. Baskı) EK-2: 450-451. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Koçu, Reşat Ekrem. *Ahmet Refik: Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları*, 1.Baskı. İstanbul: Suhulet Kitabevi, 1938.

Özcan, Abdülkadir. “Ahmed Refik Altınay”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 120. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Sakaoğlu, Necdet. “A.Refik Altınay”. *Diinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 1: 219. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1993.

Yinanç, Mükrimin Halil. “Müverrih Ahmet Refik Bey”. *Milli Mecmua*, 39 (1925): 235-237.